

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

Тарас Вінцковський

**РЕВОЛЮЦІЇ В МОДЕРНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
XIX-XXI СТ.**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»

Одеса
ОНУ
2020

УДК 94(477):323.27”1x/20”(076)
Б504

Рецензенти:

В. А. Савченко – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;

О. О. Синявська – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 4 від 26 грудня 2019 р.

Вінцковський Т. С.

Б504 Революції в модерній історії України XIX-XXI ст. : метод. рекомендації для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія» / Т. С. Вінцковський. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. – 24 с.

Завданнями вивчення дисципліни є опрацювання основних теоретичних напрацювань світової історичної науки щодо впливу революцій на тенденції суспільного поступу, з'ясувати причини та наслідки революційних катаклізмів на прикладі модерної України, проаналізувати взаємозв'язок революційних та еволюційних складових у трансформації суспільних відносин.

Призначені для аспірантів (докторантів).

УДК 94(477):323.27”1x/20”(076)

© Вінцковський Т. С., 2020

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020

ЗМІСТ

Вступ	4
Зміст навчальної дисципліни	6
Методичні рекомендації до самостійної роботи	8
<i>Тема 1. Революції XIX – початку XX ст.: соціальні та політичні трансформації</i>	9
<i>Тема 2. Революції 1917-1921 рр. в історії України</i>	10
<i>Тема 3. Комуністична революція у міжвоєнний період</i>	13
<i>Тема 4. Революції в Україні наприкінці XX – початку XXI ст. в умовах переходу до постіндустріального суспільства</i>	14
Завдання до самостійної роботи	16
Методи контролю	17
Питання для підсумкового контролю	18
Список рекомендованої літератури	19

ВСТУП

Мета даного вибіркового курсу полягає у вивченні ролі революційних змін в українському суспільстві в епоху формування модерної нації. Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти повинен поглибити знання наукової літератури з історії модерної епохи в історії України, частина якої пропонована у даних методичних рекомендаціях і використана для визначення основних компетентностей слухача. Переважна більшість тез, запропонованих аспірантам (докторантам) у змістовій частині методичних рекомендацій, є результатом аналізу інтелектуальної спадщини, котра представлена у списку рекомендованої літератури. При цьому варто звернути увагу, що серед усіх підходів щодо періодизації світової історії одним з найуніверсальніших є той, що базується на сукупності концепцій, які описують історію як універсальний процес переходу людства від традиційного суспільства до сучасного. У ньому виділяється три фази – доіндустріальне/аграрне суспільство (формування матеріальних благ відбувається здебільшого завдяки м'язовій силі), індустріальне/модерне суспільство (використання технічних засобів виробництва), постіндустріальне/інформаційне суспільство (виробничий процес переміщується в сферу послуг, інформація/знання стають одним з найважливіших товарів).

Пропонована дисципліна читається в межах трьох кредитів і 90 годин, які розподілені наступним чином – 8 лекційних годин та 82 години на самостійну роботу. Форма підсумкового контролю – залік. Перед слухачами поставлені такі навчальні завдання: опрацювати основні теоретичні напрацювання світової історичної науки щодо впливу революцій на тенденції суспільного поступу, з'ясувати причини та наслідки революційних катаклізмів на прикладі модерної України, проаналізувати взаємозв'язок революційних та еволюційних складових у трансформації суспільних відносин.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

а) фахових загальних (КФЗ): здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань; (КФЗ.01).

б) спеціальних фахових (КФС): розуміння ключових проблем різних галузей історичної та археологічної наук, відкритість до міждисциплінарного підходу; (КФС.03), здатність до аналізу інтеграційних процесів в модерній Україні та Європі, осмислення теоретичних аспектів поняття «революція» та побіжних термінів; (КФС.13).

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант (докторант) повинен

знати:

- основні праці теоретичного характеру щодо зазначеної дисципліни;
- історіографічну спадщину з історії революцій 1848 р., 1905-1907 рр., 1917-1921 рр., 2004 р., 2013-2014 рр. на теренах України;
- комплекс джерел з даної проблематики;
- значення суспільних перетворень в країнах Центрально-Східної Європи на рубежі 1980-1990-х років на шляху до формування громадянського суспільства.

вміти:

- працювати з джерелами до пропонованого курсу;
- використовувати різноманітні наукові методи для обробки комплексу наявної інформації;
- здійснювати пошук альтернативних оцінок в осмисленні пропонованого матеріалу;
- робити узагальнення щодо інтеграційних процесів в модерній історії України та Європи;
- осмислювати теоретичний матеріал у відповідності до тематики своїх наукових пошуків.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Революції XIX – початку XX ст.: соціальні та політичні трансформації

Теоретичне обґрунтування ролі революцій в історії суспільства. Революція в історичному дискурсі. Діахронний зв'язок економічних та політичних процесів на шляху до суспільних перетворень протягом XIX ст. Промислова революція на українських землях у складі Російської імперії. Удосконалення системи інвестування, фінансової діяльності, державна економічна політика. Урбанізаційні метаморфози та їх вплив на політичний устрій країни. Поліваріантність доктрини соціалізму.

Революція 1848 р. на українських землях у складі Австрійської імперії. Революційні відповіді на політичні та промислові виклики суспільних моделей ранньомодерного типу. Іманентні наслідки соціальних змін та націєтворчих процесів у контексті «весни народів».

Перша російська революція 1905-1907 рр. на українських землях. Мобілізаційні здатності українського суспільства. Розвиток українського громадського життя в умовах революції: мова, освіта, просвіта. Революція і контрреволюція як амбівалентний зріз формування політичної культури суспільства.

Тема 2. Революції 1917-1921 рр. в історії України

Експліцитний образ революції 1917 р. в наукових публікаціях. Антиімперіалістичні тенденції в революціях 1917-1918 рр. Російська революція 1917 р. – інтерполяція системи державного управління в теорії та практиці. Роль російських партійних осередків у розгортанні революційних та контрреволюційних процесів на українських землях. Монархічний та республіканський тренди в перспективах розвитку російської революції.

Українська національна революція як результат боротьби за політичні права свого народу. Співвідношення загальнодержавних та

регіональних особливостей. Революція в суспільно-політичній думці українських інтелектуальних еліт. Гетьманат П. Скоропадського – контрреволюція чи консервативна революція? Революція 1 листопада 1918 р. на західноукраїнських землях – геополітичні впливи на державотворчі процеси в країнах Центрально-Східної Європи.

Соціальна революція в Україні. Традиція переплетення соціальних та національних гасел в нових умовах політичної боротьби. Характер соціальних революцій, обсяг завдань, їхні рушійні сили, форми й методи боротьби. Проекти аграрних реформ на службі політичних завдань. Шлях «із селян у націю» – паліатив націєтворчих процесів. Робітники України як соціальна база революційних трансформацій.

Тема 3. Комуністична революція у міжвоєнний період

Теоретико-методологічне обґрунтування необхідності побудови держави-комуни у працях лідерів більшовицької партії. Концепція С. Кульчицького про радянську та комуністичну революції. Характер комуністичної революції, ставлення до соціальних категорій суспільства, існуючої економічної та політичної моделей. Злам імперського державного апарату. Диктатура пролетаріату чи партії? Методи вирішення національного питання. Революційні тенденції 1918-1919 рр. у країнах Центральної та Західної Європи у візії керівників РКП(б).

Комуністична модернізація українського суспільства наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. Злам патріархальних основ українського селянства у період суцільної колективізації. Розширення державних функцій у формах трудового законодавства. Механізація, перерозподіл робочої сили, структурізація економіки згідно з принципами побудови комуністичного суспільства. Інфраструктурні трансформації. Концептуалізація культурної революції як елементу виховання будівничого комунізму. Зміни у соціально-побутових умовах життя людини. Соціалізація повсякденного життя.

Тема 4. Революції в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в умовах переходу до постіндустріального суспільства

Роль науково-технічної революції у формуванні нового типу господарських і суспільних відносин. Антикомуністичні революції кінця 1980-х років у країнах Центрально-Східної Європи. «Революція на граніті» в умовах розпаду радянської політичної системи. Не/завершеність антикомуністичних трансформацій українського суспільства у першій половині 1990-х років. Амбівалентні процеси державотворення в Україні на рубежі ХХ–ХХІ ст. «Оксамитова революція» в парламенті 2000 р. «Помаранчева революція» та «Революція гідності» як діахронний елемент еволюції суспільно-політичних та соціально-економічних процесів. Просторово-регіональна конфігурація репрезентації революційних тенденцій.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота аспірантів (докторантів) зорієнтована на адаптацію власних напрямів наукових студій до теоретичних надбань світової історичної науки у межах пропонованого курсу. Вона є складовим елементом університетської освіти та закономірним продовженням аудиторної роботи викладача і аспіранта (докторанта). Формою організації самостійної роботи аспірантів (докторантів) є виконання наступних завдань:

- опанування аспірантами (докторантами) наукової літератури в межах курсу,
- рецензування наукових видань,
- підготовка доповідей чи історичних есе,
- конспектування запропонованих викладачем першоджерел,
- підготовка до презентації власних наукових розробок.

Тема 1. Революції XIX – початку XX ст.: соціальні та політичні трансформації

Задля кращого розуміння відмінності між різними етапами розвитку людства на тривалому проміжку часу рекомендуємо ознайомитися з концепцією засновника наукового вивчення послуг Ж. Фурастьє (1907-1990 рр.) («Велика надія XX століття»), проаналізованою дослідниками історії економічних знань. Мислитель стверджує, що кожна економіка у своєму розвитку проходить через декілька етапів, коли домінують первинний сектор (доіндустріальний тип), вторинний (індустріальний) і третинний (постіндустріальний). Цей перехід відбувається в залежності від структури зайнятості штатних робітників. У доіндустріальному типі економіки в третинному секторі зайнято лише 10 % робітників, в індустріальному – 20 %, в постіндустріальному – 70 %. Історія України XIX – XX ст. якраз є прикладом формування індустріального суспільства, а феномен соціального життя в зазначену епоху визначається як складний процес взаємопов'язаних змін у найрізноманітніших сферах.

Пошукач повинен знати, що один з наймасштабніших впливів на тенденції розвитку українського суспільства в XIX ст. пов'язаний з промисловою революцією, яка дала поштовх для кількарізного зростання обсягів виробництва, удосконалення системи інвестування, корпоративної форми ділового партнерства та державної економічної політики. Аспірант має продемонструвати вміння аналізувати найбільші соціальні зміни, передусім, урбанізаційні процеси. Він має звернути увагу на висновки сучасної історичної науки про зростання ролі промисловців, фінансистів, підприємців у суспільному та політичному устрої. На порядок денний постала доктрина про невтручання держави у підприємництво, яке стає дедалі більш інтернаціоналізованим. Внаслідок промислової революції змінюються основні джерела енергії, до виробничих процесів поступово залучаються наукові дослідження, які стають системними у порівнянні з винаходами одинаків. Вагому революційну роль у транспортуванні і зв'язку незабаром відіграватимуть автомобілі,

літаки, радіо тощо. Сутнісними складовими промислової революції стали механізація праці, перерозподіл робочої сили, структурні зміни в економіці.

Здобувач повинен вміти розрізнити тенденції у розвитку українського суспільства в Австро-Угорській та Російській імперіях. На думку провідних дослідників епохи на західно-українських землях у XIX ст. продовжувалася імперська периферійна модернізація. Реформи, що проводилися після 1848 р. сприяли політичному, економічному і культурному розвитку, але окреслені терени залишалися відносно малорозвиненою периферією європейської економіки. На теренах «підросійської» України після 1861 р. спостерігається перехід модернізації на якісно новий рівень, до утворення одного з центрів промислового виробництва імперії зі збереженням ролі сільськогосподарського регіону. Провідним конфліктом у межах Наддніпрянської України у другій половині XIX ст. – початку XX ст. стає диспропорція між інтенсивним економічним розвитком та повільним пристосуванням політичної системи Російської імперії до нових викликів. На соціальному рівні це був конфлікт між підприємницькою елітою та дворянсько-бюрократичним апаратом. Наслідком стала системна криза держави, у якій гостро постали соціальні протиріччя, що переросло у революцію 1905-1907 рр.

Тема 2. Революції 1917-1921 рр. в історії України

Відправним пунктом окресленої епохи рекомендується вважати тезу, що Велика війна 1914-1918 рр. сформувала новий образ Європи, оскільки відійшли у небуття Російська, Австро-Угорська, Німецька, Османська імперії, а історичний поворот до творення більшої кількості національних держав за словами польського історика В. Суккеницького став «геополітичною революцією», яка більшою мірою охопила терени Центрально-Східної Європи. Аспірант має ознайомитися з працями польського історика М. Корната. Одним з ключових його висновків є думка про те, що вона мала риси як революції згори, так і революції знизу, адже намагання здійснювати

державні реформи супроводжувалися суспільними рухами в ім'я національної ідеї. При цьому політики та державні діячі Заходу не мали чіткого уявлення, що робити з територіями між «етнічною Польщею» та «корінною Росією».

Здобувач орієнтується на осмислення революційної епохи 1917-1921 рр., виходячи з розуміння того, що на теренах України одночасно відбувалося декілька революцій – Російська, Українська й соціальна. Відтак йому необхідно звернути увагу на початок революцій, який ознаменувався не лише створенням російського Тимчасового уряду і проголошенням необхідності скликання у неозначеному майбутньому Всеросійських Установчих зборів, котрі й повинні вирішити долю країни, але й трансформацією системи управління, яка, з одного боку, зберігала дореволюційну модель у вигляді цензових міських дум і земств, а з іншого – наростала новими управлінськими надбудовами. Поява революційних загальноросійських організаційних структур стала об'єктивним чинником формування тієї моделі владних і громадсько-політичних інституцій, які відповідали вимогам часу і були спрямовані на оновлення Російської держави згідно з антиімперським дискурсом.

спірант повинен вміти виявляти історичні закономірності Української революції, в межах якої поєднувалися національно-державотворчі та соціальні аспекти. Кінцевою метою революційного процесу для значної частини українських політиків з лівого (соціалістичного) табору була побудова такого типу суспільства, де б панувала гармонія між соціальними й національними прагненнями народів, що заселяли терени України в межах дев'яти губерній ексі-імперії. Представники правих (ліберально-консервативних) сил вважали за правильне реалізовувати державницький проект, виходячи з принципу інклюзивності й доступу усіх категорій суспільства до управлінських механізмів.

Слухачу слід знати, що соціальний зріз революції проявився у тому, що найчисельніша категорія суспільства (селянство) ставила перед собою за мету реалізувати гасло «Земля має належати тим, хто її обробляє», що на практиці нерідко реалізовувався всупереч

чинному законодавству та ідеологічним установкам лідерів УНР. Вони, виховані на тезах «громадівського соціалізму» другої половини XIX ст., радше пропонували проекти усупільнення земельних ресурсів. Ліберальний варіант вирішення аграрного питання, винесений на рівень законодавчої ініціативи гетьманським урядом, теж не отримав підтримки з боку селян, які не бажали вирішувати питання шляхом фінансового відшкодування великим латифундистам за втрачені угіддя.

Аспірант повинен вміти порівнювати участь різних соціальних категорій в революційних подіях. Виявляти їхню роль в окремих епізодах військово-політичного протистояння, звернувши увагу на специфіку формування робітничого середовища та його професійного статусу в структурі населення України, де робітники національними аспектами революційного процесу цікавилися менше, ніж селянство. Причини цього корінилися в ментально-психологічному і культурному просторі міст Наддніпрянської України, де домінував єврейський та російський етнічний компонент, а українські за походженням робітники в ході урбанізаційних тенденцій нерідко втрачали рідну мову, культуру й національну самосвідомість. Для прикладу, у 1917 р. 54,5 % населення Києва становили росіяни, а українці лише 21 %. Попри таку особливість у ході воєн між більшовицькою Росією та УНР міське населення України часто схилялося до підтримки «українського проекту», який трактувався ними як більш стабільний і перспективний у порівнянні з режимом «червоного терору».

Рекомендуємо проаналізувати наслідки Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. Його укладення означало, що українці стали найчисельнішим народом Європи, який не зумів зберегти власну державу в умовах «геополітичної революції». Один з головних рушійних сил світової історії XX ст. – право націй на самовизначення – вступив у протиріччя з реаліями міжнародної політики.

Тема 3. Комуністична революція у міжвоєнний період

У межах визначеної теми здобувач повинен розуміти природу більшовицької влади, адже з перемогою РКП(б) в Україні відновилася реалізація імперського (за методами) варіанту модернізації суспільства, яка проходила на іншій ідеологічній основі. Почала формуватися така конфігурація політичних сил і соціальних конфліктів, яка орієнтувалася на повномасштабну мобілізацію найчисельніших прошарків суспільства задля досягнення кінцевої мети – побудови держави-комуни.

Наявний науковий доробок дає підстави зробити висновок, що сталінська «революція згори» була спрямована на швидке оновлення країни згідно з візією комуністичної доктрини, а основна ставка робилася на розвиток промислового виробництва. Капітал для індустріалізації викачувався з сільського господарства. Аспірант повинен звернути увагу на теоретичні аспекти форсованої індустріалізації, де важливу роль відіграли ідеологічні передумови повернення від НЕПу до втілення в життя комуністичної доктрини, за якими індивідуальні форми діяльності мали повністю поступитися місцем колективним. В одних випадках цей процес називають комуністичною модернізацією. Натомість американський дослідник М. Маля вважає, що катастрофічний устрій радянського села з болючим ударом по національному духу не вписується у схему західної модернізації суспільства. Радше йдеться про ідеократичну і партократичну революцію, яка на початковій стадії дала поштовх індустріалізації промисловості, але у кінцевому підсумку залишила по собі структурно скалічене суспільство й економіку.

Рекомендуємо орієнтувати слухача на тезу сучасної історичної науки, що в УРСР до кінця 1930-х років було побудоване суспільство без приватної власності й ринку, але при цьому очікувані моральні блага не з'явилися. Замість матеріального добробуту соціум отримав стабільний рівень зубожіння, принцип свободи людини було замінено на тотальну залежність від владних інституцій. Досягнення рівності між людьми як один з основних постулатів програми більшовицької партії виявилось химерним. Замість нього сформувався новий

принцип розшарування населення, у залежності від функціональних завдань правлячої партії, яка здійснювала експлуатацію особистості під гаслом суспільних інтересів. Теза про диктатуру пролетаріату виступила ширмою для отримання влади з боку партійної номенклатури/олігархії, що користувалася необмеженими можливостями щодо розподілу матеріальних ресурсів країни.

Здобувачу вищої освіти варто звернути увагу, що у другій половині ХХ ст. УРСР, як частина СРСР, залишалася в межах процесів, які мали здебільшого наздоганяючий характер. У науковій літературі сформувався теза, що радянський проект мав альтернативний щодо «західного» характер, що привело до виснаження людських і матеріальних ресурсів й неминучого краху системи. Більшість суспільних інститутів, створених у 1930-х роках, досягли свого максимального потенціалу в 1960-х роках і кожен з них почав занепадати. Керівництво КПРС намагалося зберегти існуючу систему шляхом консервації, але зуміло лише загальмувати падіння радянської моделі суспільства на два десятиліття.

Тема 4. Революції в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в умовах переходу до постіндустріального суспільства

Останню фазу розпаду радянської моделі суспільства рекомендуємо розпочинати з липня 1988 р., коли на ХІХ конференції КПРС було прийнято рішення про лібералізацію політичної системи країни, основним наслідком якої стали змагальні вибори до органів влади. Результатом виборчого процесу березня 1990 р. стала поява у Верховній Раді УРСР опозиційної фракції (Народна рада), яка стала основним локомотивом антикомуністичної революції в парламенті. Боротьба за розширення суверенітету УРСР пройшла низку етапів, з-поміж яких виділяється проголошення Декларації про державний суверенітет України, «Революція на граніті» та референдум від 17 березня 1991 р. Гаслами учасників «Революції на граніті» стали як антикомуністичні (націоналізація майна КПУ і комсомолу), так і «антиімперські» (відмова від підписання Союзного договору).

Здобувач повинен знати тезу, сформовану сучасними істориками й політологами, що однією з найголовніших особливостей розвитку України наприкінці ХХ ст. стало поєднання «пострадянського» типу економіки з формуванням національної бюрократії, значення якої підвищувалося разом з розбудовою державних інституцій. Поява нової української підприємницької еліти супроводжувалося зниженням загального рівня життя населення, а поширення бідності стало одним з чинників визрівання революційних очікувань, зорієнтованих на спротив союзу влади й великого капіталу.

Аспіранту слід звернути увагу на роль «Оксамитової революції» в парламенті України, яка стала проміжним етапом у формуванні вертикалі влади на початку другої каденції Президента Л. Кучми. Вітчизняні дослідники зробили обґрунтований висновок, що на цьому етапі державотворення склався альянс великого капіталу з центральною владою. Взаємний інтерес обох сторін полягав у тому, що великий капітал надавав фінансову підтримку політикам найвищого рангу, а вони керували розподілом джерел ренти задля уникнення гострих конфліктів між фінансово-промисловими групами.

Здобувачу вищої освіти необхідно ознайомитися з напрацюваннями історика Г. Касьянова, який пропонує 6 версій причин «Помаранчевої революції». Версія 1 – закономірний результат попереднього розвитку країни. Вибух суспільної активності, відкритих форм протесту був результатом невдоволення режимом Л. Кучми та зростанням свавілля влади. Версія 2 – повстання мільйонерів проти мільярдерів. Незадоволені монополією низки фінансово-політичних кланів, що перекрили доступ до державного майна, податкових пільг та фінансових вливань, «мільйонери» створили виборчий проект, зробивши ставку на приведення до влади людини, здатної змінити ситуацію. Версія 3 – результат спонтанного вибуху народного обурення, спровокованого безсоромними і нахабними маніпуляціями з результатами виборів. Версія 4 – Україна стала майданчиком протистояння між США та

Російською Федерацією. Керівництво РФ зробило ставку на політичні технології, прямолінійний політичний тиск та економічні важелі. США – на дипломатичні методи впливу. Версія 5 – проросійський індустріальний схід і південь України проти україномовного аграрного заходу і центру. Ця версія є побічним елементом російських політичних технологій. Версія 6 – «Помаранчева революція» є продуктом реалізації проектів політтехнологів, масштабної маніпуляції свідомістю виборців.

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Ознайомитися з рекомендованими науковими творами зі спеціального курсу та першоджерелами, які репрезентують різні аспекти революційних трансформацій та законспектувати обрану роботу.

2. Написати історичне есе на одну з тем, запропонованих у межах курсу.

3. Підготувати презентацію власного напряму науково-дослідних студій, у яких відбивалися б теоретичні напрацювання спеціального курсу.

4. Здійснити рецензування автореферату дисертаційного дослідження, у якому відбито матеріали, пов'язані з революційними трансформаціями українського суспільства.

Перелік орієнтовних тем доповідей чи історичних есе

1. Національні виклики революції 1848 р. а Австрійській імперії.
2. Урбанізаційні наслідки промислової революції.
3. Революційний та реформістський шляхи розвитку Російської революції 1917 р.: альтернативи та політичні виклики.
4. Російська і Українська революції 1917 – поч. 1920-х рр.: обґрунтування хронологічних рамок, рушійні сили і взаємовпливи.
5. Політичні завдання «культурної революції» 1920-1930-х років.

6. Концепція «світової революції» в марксизмі-ленінізмі.
7. Революція і реформи суспільному розвитку кінця ХХ ст.
8. Феномен Українських революцій початку ХХІ ст.

У ході читання курсу використовуються різноманітні методи навчання, які притаманні системі вищої академічної освіти. Серед них найтрадиційнішим залишається пояснювально-ілюстративний метод, у межах якого викладач допомагає аспірантам (докторантам) здобути знання завдяки аудиторній роботі. Основною складовою даного методу є засвоєння теоретичного матеріалу під час прослуховування лекцій, на яких аспіранти (докторанти) отримують знання, а також демонструють вміння засвоїти матеріал, запропонований викладачем для самостійного опрацювання.

Враховуючи специфіку роботи з аспірантами (докторантами), котрі є дипломованими фахівцями з профільної спеціальності, окрім зазначеного, застосовується метод проблемного викладення. Він допомагає, використовуючи практику активної полеміки, формувати вміння аспіранта (докторанта) критично ставитися до вивченої наукової літератури та джерел, заслуховуваних доповідей чи історичних есе, лекційного курсу. Викладач, поставивши навчальне завдання, формулює пізнавальну мету, а потім, розкриваючи систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Аспіранти (докторанти) стають свідками і співучасниками наукового пошуку та демонструють своє ставлення не лише до змісту навчального процесу, але й рефлексують щодо власних наукових пошуків. Таким чином, використовується й дослідницький метод, який передбачає організацію активного пошуку розв'язання висунутих пізнавальних завдань, аналізуючи історичні джерела й роблячи самостійні висновки.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Протягом навчального курсу аспіранти (докторанти) мають можливість накопичувати бали за рахунок:

- захисту доповідей чи історичних есе (25 балів),
- виконання письмової роботи з пропонованою літературою або джерелами (25 балів) ;
- обговорення рецензії на автореферат дисертаційного дослідження (25 балів);
- презентації власного науково-дослідного проекту (25 балів).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Теоретичне обґрунтування ролі революцій в історії суспільства.

2. Діахронний зв'язок економічних та політичних процесів на шляху до суспільних перетворень протягом XIX ст.

3. Промислова революція на українських землях у складі Російської імперії.

4. Революція 1848 р. на українських землях у складі Австрійської імперії.

5. Іманентні наслідки соціальних змін та націєтворчих процесів у контексті «весни народів».

6. Революція і контрреволюція як амбівалентний зріз формування політичної культури суспільства.

7. Монархічний та республіканський тренди в перспективах розвитку російської революції 1917 р.

8. Характер соціальних революцій в Україні у 1917-1919 рр., обсяг завдань, їхні рушійні сили, форми й методи боротьби.

9. Теоретико-методологічне обґрунтування необхідності побудови держави-комуни у працях лідерів більшовицької партії.

10. Концептуалізація культурної революції як елементу виховання будівничого комунізму.

11. Роль науково-технічної революції в формуванні нового типу господарських і суспільних відносин.

12. «Революція на граніті» в умовах розпаду радянської політичної системи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. : [Навч. посібник для учнів гуманіст. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів]. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
2. Кульчицький С. В. Помаранчева революція. – К.: Генеза, 2005. – 368 с.
3. Кульчицький С. Російська революція 1917 року : новий погляд. – К. : Наш час, 2008. – 78 с.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2-х томах / переклад з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 554 с.; К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.
5. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1972. – 240 с.
6. Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років / Гол. редкол. В. А. Смолій ; кер. авт. кол. В. Ф. Верстюк. – К. : Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – 390 с. ; К. : Наукова думка, 2012. – Кн. 2. – 464 с.
7. Пайпс Р. Русская революция: В 3-х кн. – М. : Издательский дом Захаров, 2005. – Кн. 3. Россия под большевиками. 1918-1924. – 704 с.
8. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис : монографія. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.

Додаткова

1. Аслунд А. Розбудова капіталізму. Економічні перетворення в країнах колишнього Радянського Союзу / переклад з англ. – К. : Дух і літера, 2003. – 636 с.
2. Булдаков В. П. Красная смута : природа и последствия революционного насилия. – М. : РОССПЭН, 1997. – 375 с.
3. Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. У 2-х кн. Кн. 1 : Історіографічні нариси / Упоряд. О. Реєнт. – К. : ТОВ “Видавництво “КЛІО””, 2014. – 784 с.
4. Грациози А. Большевики и крестьяне на Украине, 1918-1919 годы : очерк о большевизмах, национал-социализмах и крестьянских движениях : монографія / отв. за вып. А. И. Ушаков. – М. : АИРО-XX, 1997. – 195 с.
5. Гугняк В. Я. Экономическая мысль Ж. Фурастье // Вопросы экономики и права. – 2016. – №6. – С. 29-36.
6. Граціозі А. Війна і революція в Європі, 1905-1956 рр. / переклад з іт. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 350 с.

7. Історія українського селянства : нариси в 2-х томах / Гол. ред. В. М. Литвин. – К. : Наукова думка, 2006. – Т. 1. – 632 с.; К. : Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 653 с.

8. Калакура Я. Ментальний вимір Української революції 1917-1921 рр. // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тилішак, Володимир Бойко. – Київ–Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. – С. 83-100.

9. Касьянов Г. Україна 1991-2007 : нариси новітньої історії. – К. : Наш час, 2007. – 432 с.

10. Кизченко В. И. Первая российская революция и культурный процесс на Украине. – К. : Наукова думка, 1984. – 187 с.

11. Корнат М. Від війни між імперіями до геополітичної революції у Центрально-Східній Європі // Український історичний журнал. – 2019. – № 2. – С. 172-188.

12. Корнат М. Сім років. Геополітична революція в Центрально-Східній Європі (1914-1921 рр.) // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тилішак, Володимир Бойко. – Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. – С. 70-82.

13. Корольов Г. Українські національні проекти та східноєвропейські «держави-нації» 1917-1923 рр. у новітній історіографії: основи компаративного аналізу // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тилішак, Володимир Бойко. – Київ–Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. – С. 236-250.

14. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К. : Основи, 1996. – 396 с.

15. Кульчицький С. Червоний виклик : Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі : у 3-х книгах. – К. : Темпора, 2013. – Кн. 1. – 504 с.; К. : Темпора, 2013. – Кн. 2. – 628 с.; К. : Темпора, 2013. – Кн. 3. – 388 с.

16. Кульчицький С. Чому в Україні перемогла радянська влада? // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-

Тиліщак, Володимир Бойко. – Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. – С. 101-110.

17. Куриленко О. В. Український та зарубіжний історіографічний концепт: соціально-економічна історія України першої половини XIX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Голова редколегії О. П. Реєнт, Інститут історії України НАН України. – К. : Інститут історії України, 2008. – Вип. XV. – С. 255-259.

18. Литвин В. М. Украина : політика, политики, власть. На фоне политического портрета Л. Кравчука. – К. : Издательский Дом «Альтернативы», 1997. – 335 с.

19. Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917-1991 / Пер. з англ. А. Д. Гриценка, П. С. Насади, З. І. Клещенко, В. П. Павленка. – К. : Мегатайп, 2000. – 608 с.

20. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.) : колективна монографія. У 2-х частинах / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 1. – 445 с.; К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – 382 с.

21. Раковский М. Е. На крутых поворотах истории: российские революции XX века. Методологический аспект // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2001. – Вип. 11. – С. 15-21.

22. Революция 1905-1907 гг. на Украине : сб. док. и мат. в двух томах / Ред. Лось Ф. Е., Олейник И. П., Шелудченко В. И. – К. : Издательство политической литературы УССР, 1955. – Т. 1. – 797 с.; К. : Издательство политической литературы УССР, 1955. – Т. 2. – 937 с.

23. Реєнт О., Великочий В. Національно-демократична революція на західноукраїнських землях 1914-1923 рр.: до проблеми концепту // Краєзнавство: науковий журнал. – 2018. – № 3. – С. 40-50.

24. Реєнт О. П. Українське XIX століття: сучасні проблеми дослідження // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Ред. колегія : О. П. Реєнт (гол. редк.), В. В. Шевченко, Інститут історії України НАН України. – К. : Інститут історії України, 2011. – Вип. XIX. – С. 6-26.

25. Реєнт О. П. Український національний рух у Російській імперії та політика державної влади з «українського питання» в модерну добу // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Ред. колегія : О. П. Реєнт (гол. редк.), В. В. Шевченко, Інститут історії України НАН України. – К. : Інститут історії України, 2012. – Вип. XX. – С. 6-37.

26. Реєнт О. П. Український національно-визвольний рух XIX-XX ст.: проблеми методології та історичної пам'яті // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Голова редколегії О. П. Реєнт, Інститут історії України НАН України. – К. : Інститут історії України, 2007. – Вип. XIV. – С. 6-10.
27. Родіонова Л. А. Від індустріалізму до інформаціоналізму: теорії трансформації // Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – №6. – С. 27-31.
28. Солдатенко В. Революційна доба в Україні (1917-1920 рр.) : логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 568 с.
29. Стеблій Ф. І. Перші робітничі барикади на вулицях Львова (До 120-річчя збройного львівського повстання) // Український історичний журнал. – 1968. – № 11. – С. 130-131.
30. Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 19-38.
31. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації / переклад з польської Н. Гончаренко ; наук. ред. Ю. Волошин. – К. : «К. І. С.», 2012. – 400 с.
32. Турченко Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.). – К. : Генеза, 2003. – 304 с.
33. Україна в революційних процесах перших десятиліть XX століття : міжнародна наук.-теор. конференція 20-21 листопада 2007 р. : наук. дослідження. – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса, 2008. – 571 с.
34. Україна : Хроніка XX століття. Роки 1986 – 1990 : довід. вид. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. : О. Ковальчук. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – 408 с.
35. Україна : Хроніка XX століття. Роки 1991 – 1995 : довід. вид. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. : О. Андрощук, С. Падалка, Л. Ковпак. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 451 с.
36. Україна : Хроніка XX століття. Роки 1996 – 2000 : довід. вид. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. : Л. В. Ковпак, Н. П. Барановська. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 434 с.
37. Федюшин О. Украинская революция. 1917-1918 / пер. с англ. Л. А. Игоревского. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2007. – 334 с.

38. Шимов Я. Австро-Венгерская империя. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 608 с.

39. Щербина В. М. Образи інформаційного суспільства: соціологічний вимір. – К., 2005. – 246 с.

40. Яневський Д. Хроніка «Помаранчевої» революції / за ред. О. А. Кравець; передмова П. О. Порошенка. – Харків : Фоліо, 2005. – 319 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Офіційний сайт: <http://www.nbuv.gov.ua>

2. Інститут історії України НАН України. Офіційний сайт: <http://history.org.ua>

3. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України:
<http://www.archives.gov.ua>

4. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Офіційний сайт: <http://undiasd.archives.gov.ua>

5. Офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті:
www.memory.gov.ua/

Навчальне видання

Вінцковський Тарас Степанович

**РЕВОЛЮЦІЇ В МОДЕРНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
XIX-XXI СТ.**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»

В авторській редакції

Підп. до друку 05.10.2020. Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 1,40. Тираж 20 пр.

Зам. № 2147.

Видавець і виготовлювач

**Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова**

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.